

Miha PREINFALK (ed.), *Podobe bidermajerske Ljubljane*, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana 2025, 494 s. ISBN 9-789610-509226.

Obrazy biedermeierovské Lublaně v soukromé korespondenci: kulturně-historický vhled do měšťanského a šlechtického života první poloviny 19. století

1. Kontext publikace a badatelský rámec: Publikace *Podobe bidermajerske Ljubljane* vznikla jako výsledek systematické badatelské práce v rámci výzkumného projektu Slovenské akademie věd, Vědecko-výzkumného centra, resp. Kosova Historického ústavu (ZRC SAZU Ljubljana, Zgodovinski inštitut imeni M.Kosa), reflektující novodobé přístupy ke kulturní a sociální historii každodennosti. Hlavní editor monografie, Miha Preinfalk, se dějinám habsburského soustátí, resp. dědičných zemí na území dnešního Slovinska a Chorvatska, stejně jako tranzici těchto území do soustátí dynastie Karađorđevićů, zabývá dlouhodoběji a je tak jedním z nemnoha slovinských historiografů, kteří k tematice habsburského soustátí pravidelně publikují.

V centru zájmu kolektivního monografického svazku se nachází soukromá korespondence důstojníka France Franza, adresovaná baronu Erbergu v letech 1832–1840. Právě forma dopisů – epistolárních textů, které oscilují mezi intimitou a veřejnou funkcí – nabízí možnost mnohovrstevnaté interpretace kulturních diskurzů předbřeznové epochy v Kraňsku. V kontextu střeoevropské historiografie lze publikaci chápat jako příklad výzkumu, který překračuje úzký rámec národních dějin a klade důraz na kulturní transversality, regionální identity a lokální formy občanské kultury v období hluboké sociální proměny. Takový „kulturní přesah“ je dán mj. i oběma aktéry. Pisatel, setník Franc Ferdinandem se narodil v Českém království – v Holohlavech u Hradce Králové (1779–1840) a po vojenské *route* došel až do dnešního Slovinska. Příjemce jeho dopisů, vzdělaný Jožef Kalasanc baron Erberg, byl mimořádně významný korutansko-kraňský botanik, sběratel, historik a také *ayo* pozdějšího císaře Ferdinanda I. (V., + 1875). Erberg svoji rezidenci vlastnil v tehdy malebném místě Dol u Lublaně.¹ V metropoli Erberg i Franz obývali domy na Novém náměstí (což je dodnes ústřední náměstí „novějšího“, tj. raněnovověkého lublaňského centra), hned vedle ulice Breg, kde se nacházely aristokratické rezidence „carniolské“ stavovské společnosti. Je to jedna z možností, jak spolu oba navázali styk, o jehož počátcích však není známo nic. Osobnost pisatele byla ještě na přelomu 19. a 20. století poměrně známá díky jeho působení u 17. pěchotního pluku v jeho tradici písemné i paměťové, stejně jako

1 K jeho životopisu srov. heslo Jožef Kalasanc baron Erberg na webu Slovenski biografski leksikon: URL:<<https://web.archive.org/web/20120128140340/http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:0432/VIEW>>, [cit. 20. 6. 2025].

celý tento císařský pluk významný v kontextu města Lublaně. Většina jeho členů pocházela z náborového okrsku v okolí Litoměřic, kde byl naverbován i Franz. Na tyto souvislosti v roce 1909 ve spojení s baronem Erbergem upozornil archeolog Walter Šmid v odborném časopise Zemského muzea v Lublani, *Carniola*.²

Kniha sestává z několika tematických celků: po úvodních dvou biografických studiích, v nichž je nejdříve akcentována vojenská kariéra pisatele (autorem je Miha Šimač) se o Francu Franzovi a jeho rodině velmi extenzivně rozepsal Miha Preinfalk (včetně genealogických tabulek na str. 50–55). Následuje blok odborných studií analyzujících jednotlivé aspekty života biedermeierovské Lublaně. Závěr tvoří ediční výběr z dopisů z krizového roku 1836, kdy se v městě objevily první příznaky „bledé choroby z Východu“ – cholery. Cholera je ostatně téma, které je na území dědičných zemí dnešního Slovinska, resp. na jeho severozápadním okraji v okolí pobřežního Koperu (dnešní slovinská Istrie, Přímoří) monograficky zpracováno, na území hlavního města však o jejím průběhu či podobě, případně víme ze slovinské odborné literatury.³ Tematické příspěvky dále pokrývají široké spektrum oblastí: měšťanské a šlechtické vrstvy (autoři Eva Holz se zabývá měšťanskou vrstvou, Miha Preinfalk shrnul aristokratické obyvatelstvo), vojenské struktury (Miha Šimač píše o armádě v každé „vrstvičce města“ Lublaně), kulturní instituce pojednali autoři Tanja Žigon, Tone Smolej a Marko Motnik v kapitolách o stavovském lublaňském divadle a přehledové studii o repertoáru v letech 1833/34 do sezóny 1839/40, způsoby trávení volného času (Tomaž Lazar o tombolách, Marko Motnik o hudebním a plesovém životě ve 30. letech), cestování (Eva Holz se zabývá cestovními strategiemi urozců v Kraňsku v 1. polovině 19. století), zdraví a nemoc v době předbřeznové (Katarina Keber) či církevní sféru (Matjaž Ambrožič). Korespondence France Franza jim slouží nejen jako dokument doby, ale jako východisko pro mikrohistorické sondy, které rekonstruují mentalitní horizonty měšťanského i šlechtického života.

2. Korespondence jako historický pramen: Dopisy Franz posílal Erbergovi v letech 1832–1840 a to takřka denně, všechny listy jsou dnes uloženy v Archivu Slovinské republiky, ve fondu Velkostatek Dol u Lublaně. Styl, jazyk a pisatelův životní svět je v nich podán s neobyčejným pozorovatelským talentem. Vyznačují se stylistickou elegancí, mírně ironickým nadhledem a zároveň silným zakotvením v dobových jazykových konvencích. Z jazykového hlediska dopisy ilustrují proces standardizace psaného německého jazyka v monarchii (německý jazyk ovšem v recenzované monografii není zkoumanou otázkou, dopisy jsou přeloženy do slovinštiny) a zároveň ukazují, jak jazyk slouží jako nástroj reprezentace kulturní identity a společenské pozice. Franzův epistolární styl osciluje mezi

2 Walter ŠMID, *Aus alt Laibach*, in: Mitteilungen des Musealvereins für Krain 2, 1909, č. 3–4, s. 143–153.

3 Urška BRATOŽ, *Bledolična vsiljivka z Vzhoda: kolera v severozahodni Istri (1830–1890)*, Koper 2017.

žánrovou konvencí, osobní výpovědí a literární stylizací, což ostatně je vlastní každému kvalitnímu dopisovému projevu. V mentalitním smyslu dopisy odhalují systém hodnot pisatele, typický pro *biedermeierovskou* společnost: úctu k pořádku, pietu k monarchii, rodinné sepětí, ale i citlivost k estetice prostředí a k drobným rituálům každodenního života. Není bez zajímavosti (pro hodnocení kvality vztahu uroence Erbera a měšťana Franze), že pisatel v dopisech podává i diskrétní zprávy: například o programu dcery a ženy barona Erberga během jejich *lublaňských* pobytů.

3. Měšťanská kultura *biedermeierovské* Lublaně: Příspěvky zaměřené na kulturní život Lublaně rekonstruuji bohatý svět měšťanských zábav, institucí a trávení volného času. Analýza divadelního a hudebního života (autoři Motnik, Žigon, Smolej) ukazuje Lublaň (měla v téže době zhruba 17 000 obyvatel, Slovinců bylo k roku 1846 zhruba 1,1 miliónu) jako město aktivně zapojené do kulturního provozu Habsburské monarchie – od stanovisek k repertoáru po reflexi publika a hereckého ansámblu. Publikace záslužně podtrhuje roli divadelních institucí jako kulturního centra zemského velkoměsta: autoři konstatují, že Franze divadlo interesovalo více než samotného Erberga, který dával přednost lehčímu typu zábavy (plesové podniky, hudební akce v Kasinu – o této složce společenského života podávají hlubokou sondu autor Marko Motnik). Divadelní repertoár byl sestaven především z tematiky s historickými náměty, přičemž v něm byly zastoupeny i ženské autorky. Příspěvek přináší jako addendu rekonstrukci repertoáru Stavovského divadla v letech 1833–1840.

4. Vojenský svět a civilní každodennost: Zcela originálním aspektem knihy je reflexe propojení vojenského a civilního života ve městě. Lublaň totiž byla poměrně významným střediskem vojenského živlu. V tzv. svatopetrské kasárně tehdy sídlil „zemský“ neboli „domácí“ 17. pěchotní pluk („Hohenlohe“). S tímto prostředím Franz i jako penzionovaný důstojník udržuje kontakty a zároveň se plně integruje do civilní sféry. Analýza vojenské přítomnosti v městě ukazuje armádu nejen jako represivní strukturu, ale i jako kulturního aktéra. Armádní osoby bydlely v soukromých městských bytech, účastnily se společenského života a byly součástí městské civilní komunity. Neslo to s sebou militarizaci prostoru i v každodenním rytmu města – pochody skrz hlavní třídy, přehlídky, vojenské hudby – vytvářely dynamický kontext, v němž se setkávaly různé režimy moci a reprezentace městských i aristokratických elit.

5. Nemoc, tělo a zdraví ve veřejném diskurzu: Významnou součástí publikace je tematizace zdraví, nemoci a lékařské péče, zejména v kontextu epidemie cholery v roce 1836. Cholera na Lublaň udeřila z Lombardsko-Benátska v červnu 1836 – infekce se šířila přes Terst a Istrii (zemřel na mj. sem se uchýlivší poslední Bourbon Karel X., před tím

pobývajících od roku 1832 v Praze),⁴ dále do Korutanska a Kraňska, a nejvíce postiženy byly východní části země. Příspěvek Katariny Keber, která svoje závěry může kvalitně budovat na publikované monografii ke stejnému tématu,⁵ definuje nejen zdravotní struktury města Lublaně (lékaři, nemocnice, léčebné metody), ale i kulturní a emocionální reakce na nemoc jako kolektivní trauma. Zajímavé jsou i paralely se současnými zdravotními krizemi: Franzovy poznámky o hygieně, strachu, panice, ale i ironické distanci od epidemiologické ochrany. Ty rezonují s moderními zkušenostmi pandemie a vzácně s v lecčems shodují s vnímáním občansky zralého zámeckého inspektora Rudolpha Wartburga, který v téže době zabydlel erární byt na Pražském hradě.⁶ Tělo jako prvek ohrožení a zároveň locus péče a kontroly se stává nástrojem dobového diskurzu o odpovědnosti, hygieně a občanské morálce i v předbřeznovém Kraňsku.

6. Cesty teritoriální a exteritoriální: Eva Holz se ve své textové pasáži zabývá cestami urozců a měšťanů Kraňska v předbřeznové době. Autorka se tématem systematicky zabývá od 90. let.⁷ Franzovy listy zachycují jak zavedení rychlého poštovního spojení (Eilwagen) mezi Lublaní a Terstem, tak hlavní destinace sledované společenských vrstev. Byli jimi cesty do Štýrského Hradce a do Vídně, na území italském pak do Terstu a do Fiume (Rijeka). Holz sleduje rovněž zimní a letní *sejoury* urozců uvnitř Kraňska. Cesty za vzděláním slovinských studentů vedly nejčastěji na univerzitu ve Štýrském Hradci (teologie, práva), v Leobenu (báňská studia), a v Terstu (obchodní akademie).

7. Edice dopisů jako historiografova preciznost: Textová edice dopisů z roku 1836, zpracovaná Tanjou Žigon, představuje příklad překladatelské preciznosti. Dopisy byly přeloženy z německého jazyka do slovinštiny, přičemž překlad je citlivý k dobovým realitám a jazykovým strukturám epistolárního slohu 19. století. Jelikož se dopisy staly východiskem monografických statí, odkazují tyto na použitý zdroj, a proto výběrová edice listů a monografické části publikace nepůsobí jako dvě neslučitelné entity. Poznámkový aparát monografie je bohatý, přehledný (vždyť jsou to zároveň monografické texty). Kontextualizační poznámky doplňují výklad o správní, kulturní a jazykové realie, což činí edici využitelnou i pro lingvisty, kulturní historiky či badatele v oblasti překladu a mediálních studií. V tomto ohledu publikace představuje modelovou ediční praxi ovšem

4 Milena LENDEROVÁ – Martin HALATA, *Jak strávit exil. Francouzský král Karel X. na Pražském hradě*, Český časopis historický 120, 2022, č. 1, s. 37–79.

5 Katarina KEBER, *Čas kolere: epidemie kolere na Kranjskem v 19. stoletju*, Ljubljana 2007 (Thesaurus Memoriae-Dissertationes).

6 Srov. Joseph RUDOLPH VON WARTBURG – Martin HALATA – Dagmar LIEBLOVÁ (eds.), *Pozdrav ze Schlossbergu: paměti Josefa Rudolpha z Wartburgu, syna hradního inspektora*, Praha 2013.

7 Z novějších prací srov. Eva HOLZ, *Die Habsburger in Krain*, in: Renate Zedinger (ed.), *Habsburger unterwegs: Vom barocken Pompen bis zur smarten Bussinesstour*, Graz 2007, s. 31–44.

v kontextu monografického zpracování tematiky, jež může být inspirativní i pro obdobnými monografiemi vybavenou českou historiografii.

8. Význam publikace pro současnou historiografii: Kniha představuje významný příspěvek ke studiu kulturní historie střední Evropy. Využívá relacionalitu jako klíčový koncept – Franzova korespondence je zasazena do sítě vztahů: osobních, institucionálních, jazykových a emocionálních. Na rozdíl od nacionalizovaných narativů, které často sledují ideové formování národa, se *Podobe bidermajerske Ljubljane* zaměřují na lokální kulturní svět a každodenní praxi. Metodologický přistupuje, jenž propojuje kulturní historii, mikrohistorii, urbánní studia a textualitu. Metodologicky staví na interdisciplinaritě – spojuje archivní výzkum, filologii, kulturní analýzu a sociologii textu. Díky tomu slouží jako inspirace nejen pro historiky, ale i pro výuku, popularizaci kulturních dějin a komparativní výzkum urbánních komunit. Významná je rovněž pedagogická využitelnost: texty lze použít v kurzech historiografie či kulturní antropologie. Publikace naplňuje i třetí roli vědy – být srozumitelnou a přístupnou i mimo úzký odborný diskurz.

9. Mezi intimitou a strukturou: Preinfalkovy *Podobe bidermajerske Ljubljane* jsou výjimečnou publikací, která propojuje osobní výpověď se strukturální analýzou kulturního prostředí. Korespondence Franca Franza se ukazuje jako mimořádně hodnotný pramen, který v rukou erudovaných autorů ožívá a otevírá nové interpretační možnosti. Kniha přináší důležitý podnět k zamyšlení nad rolí měšťanské kultury v předbřeznové době v centru dědičné habsburské země, nad epistemologií každodennosti a nad způsobem, jakým texty formují a zachovávají kulturní paměť. Jde o práci, která přesahuje rámec lokální historie a stává se inspirativní i v širším středoevropském kontextu. Touto knihou slovinští historiografové kvalitně vyplňují mezery bádání o vlastní zemské minulosti v rámci podunajské monarchie.

Mgr. Martin Halata, Ph.D.

Archiv Pražského hradu

Martin.Halata@hrad.cz